

Odpiranje znanosti

Na neki poseben način je o avstro-angleškem filozofu Karlu Popperju in njegovem delu izjemno težko in naporno karkoli napisati. Misli se zdijo ujete med patetično apologetstvo na eni strani in aspiracijami po presegajoči kritiki na drugi strani. Zdi se celo, da njegovo delo človeka sili v obe možnosti hkrati; in zato v izbiro med slabšim zlom. Toda obe možnosti sta problematični. Znanost ne sme biti apologetska, sploh pa ne v Popperjevem primeru, ko pa je sam prav dobro znan kot oster in nepopustljiv kritik vsakršnega spogledovanja znanosti prisvajanjem avtoritete nad znanjem in s prisvajanjem podobe o resničnem vedenju; presegajoče kritike pa v Popperjevem primeru ni niti najmanj enostavno doseči. Vse vmes pa je medlo.

Ujetost ustvarjalne misli o Popperjevem delu pade šele v tistem trenutku, ko trezno izostrimo kak resničen problem, ki ga želimo rešiti; bodisi da se nanaša na Popperjevo delo ali na karkoli drugega iz pojavnega sveta okoli nas. V tem hipu smo namreč povsem na istem; naše in Popperjeve poskusne rešitve, domneve ali teorije imajo povsem enake možnosti, da uspešno rešijo problem. Od tega trenutka dalje ni več mogoče govoriti o napornosti Popperjeve filozofije. Toda hkrati s tem smo postali tudi popperjanci; razmislek o njegovi epistemologiji nas neizogibno prisili, da pričnemo iz iste točke, če želimo preprečiti, da na nas zgrmi njegova epistemološka argumentacija. Tudi Popper namreč prične s problemi: "We start, I say, with a problem – a difficulty." (Popper 1994c: 97) "The productive scientist as a rule starts from a problem" (Popper 1986: 39). Kajti "Die Erkenntnis beginnt nicht mit Wahrnehmungen oder Beobachtungen oder der Sammlung von Daten oder von Tatsachen, sondern sie beginnt mit Probleme" (Popper 1974: 104). S tem je postavljen prvi temeljni kamen njegovega kritičnega racionalizma.

Zanimiva anekdota iz Popperjevega življenja je povezana s tem; Popper jo kot pomembno intelektualno izkušnjo zelo podrobno opisuje v svoji intelektualni avtobiografiji (Popper 1992) in morda je najbolj na mestu, če jo predstavim kar v celoti¹:

"Zgodaj v akademskem letu 1946–47 sem prejel vabilo tajnika Moral Science Cluba iz Cambridgea, da preberem spis o kakšni 'filozofski uganki'. Seveda je bilo jasno, da je bila to Wittgensteinova formulacija in da je za tem stala Wittgensteinova teza, da pravi filozofski problemi ne obstajajo, da obstajajo le jezikovne uganke. Ker je bila ta teza ena izmed mojih najljubših averzij, sem se

¹ Iz odlomka, ki ga tu navajam, bom izpustil Popperjevo opombo o bibliografski referenci; najti jo je mogoče v seznamu opomb (Popper 1992: 225), ter Popperjeva navedka v oklepaju o datumu in kraju dogodka in o dolžini Wittgensteinovih odgovorov (Popper 1992: 122–123).

odločil, da bom govoril na temo 'Ali obstajajo filozofski problemi?'. Svoj spis sem pričel z začudenjem, da me je tajnik povabil, da preberem spis, ki naj 'navede kakšno filozofsko uganko'; in poudaril sem, da se je s tem, ko je implicitno zanikal, da filozofski problemi obstajajo, kdorkoli je že to napisal, opredelil, morda nevedoč, o zadevi, ki jo je ustvaril resničen filozofski problem.

Najbrž mi ni treba niti reči, da je bilo to mišljeno zgolj kot izzivajoč in nekoliko zabaven uvod v mojo temo. Toda prav v tem trenutku je Wittgenstein skočil in glasno rekel, zdi se mi, jezno: 'Tajnik je napravil natančno tako, kot mu je bilo naročeno. Deloval je po mojih lastnih navodilih.' Nisem se zmenil za to in sem nadaljeval, toda izkazalo se je, da so bili vsaj nekateri iz občinstva, ki so občudovali Wittgensteina, pozorni na to in, posledično, razumeli mojo pripombo kot resen ugovor tajniku. Tako je mislil tudi ubogi tajnik sam, kajti v zapisu, kjer je poročal o incidentu, je dodal opombo: 'To je klubski obrazec za vabilo.'

Kakorkoli, sam sem nadaljeval, da če bi mislil, da ni pravih filozofskih problemov, bi gotovo ne bil filozof; in da dejstvo, da mnogi ljudje, ali celo vsi ljudje, nepredvidno sprejemajo nevzdržne rešitve za mnoge, ali celo vse, filozofske probleme, edino upravičuje delo filozofov. Wittgenstein je zopet skočil pokonci, me prekinil in dolgo govoril o ugankah in o neobstoju filozofskih problemov. V trenutku, ko se mi je zdelo primerno, sem ga prekinil in mu podal seznam filozofskih problemov, ki sem ga vnaprej pripravil: Ali stvari poznamo skozi naša čutila? Ali znanje pridobimo z indukcijo? Ta dva je Wittgenstein odpravil, češ da sta logična, ne pa filozofska. Zatem sem navedel problem, ali obstajajo potencialna ali dejanska neskončna števila, kar je odpravil kot matematičen problem. Potem sem omenil moralne probleme in probleme o veljavnosti moralnih pravil. V tem trenutku me je Wittgenstein, ki je sedel blizu kamina in se živčno poigral s palico za pepel, ki jo je nekajkrat uporabil kot dirigentsko paličico, da bi poudaril svoje poante, izzval: 'Dajte primer moralnih pravil!' Odgovoril sem: 'Ne pretiti gostujočim predavateljem s palico za pepel.' Wittgenstein je nato v besu zabrisal palico po tleh in odvihral iz sobe ter glasno zaloputnil vrata za seboj." (Popper 1992: 122-123)

Poanta, ki jo Popper karikira s svojo anekdoto, je ta, da je racionalna razprava mogoča samo o konkretnih problemih in o njihovih konkretnih rešitvah. Kakorkoli je kritična, se vselej nanaša na teorije, s katerimi poskušamo rešiti probleme. Teorije morajo biti zato po Popperju ovrgljive, to pomeni preverljive na način, da jih lahko soočimo z realnostjo. Teorije, hipoteze in argumenti se zato ne delijo na moje, njegove ali vaše, ampak zgolj na znanstvene in psevdoznanstvene. Ideja Popperjevega kritičnega racionalizma je torej, da je treba teorije izpostavljati kritičnim preverjanjem in da je treba omogočati tudi izpodbijanje lastnih hipotez, domnev in teorij. Ali kot pravi David Miller v članku, ki ga je pripravil za to številko Časopisa za kritiko znanosti: "Pozicija, ki jo bom zagovarjal (kritični

racionalizem), je odločno neudobna. Zahteva ne le intelektualno, ampak tudi emocionalno zrelost.”

In na podoben način se mi zdi, da je sodobna znanstvena oziroma intelektualna skupnost povsem jasno razdeljena po tem pomembnem kriteriju – po kriteriju soočanja s Popperjevim kritičnim racionalizmom – na dva dela, in sicer na poperjance in nepoperjance; razlika med obema je vzpostavljena na zelo oster in hkrati preprost, enostavno določljiv način: poperjanci so vsi tisti, ki so se vsaj enkrat srečali s Popperjevim delom, nepoperjanci so vsi drugi. Vpliv Popperjevega dela na svoje bralce je neizbrisen. Učinek doslednega znanstvenega optimizma, navdušujočega vzdrževanja znanstvene racionalnosti in fascinantne teoretske erudicije ostane vselej vir intelektualne inspiracije.

Prebiranje Popperjevega dela namreč vsakega od nas napravi za filozofa. V enem od poglavij svojega “Objective Knowledge” Popper zapiše: “Moje opravičilo je naslednje: Vsak izmed nas ima svojo filozofijo, in če se tega zavedamo ali ne, nobena od njih ne velja prav dosti. Toda njihov vpliv na naše delovanje in življenje je pogosto poguben. Zato je nujno, da jih s kritiko poskušamo izboljšati. To je edini izgovor, ki ga zmorem najti za nadaljnji obstoj filozofije.” (1973: 33; poudarki dodani.) Temu se, naj smo filozofi, birokrati, rovkopači, kmetovalci, študentje ali pač karkoli drugega, preprosto ne moremo izogniti. Vsi imamo neke svoje teorije, po katerih usmerjamo svoje dejanje. Kaj je zato bolj naravnega kot vprašanje: ali so te naše teorije resnične, ali kaj veljajo, ali nam kaj pomagajo?

Ko sem se dogovarjal s poznavalci Popperjevega dela, da bi sodelovali pri pripravi te številke, so vsi po vrsti z velikim začudenjem komentirali dejstvo, da se ne moremo pohvaliti niti z enim samim prevodom Popperjevega knjižnega dela v slovenščini. Obstaja sicer nekaj raztrošenih prevodov krajših razprav in res je tudi, da so bili južneje proti Dardanelam precej bolj podjetni pri prevajanju vsaj nekaterih temeljnih Popperjevih del v nam dobro razumljive jezike. Tudi je res, da lahko najdemo nekaj izvirnih člankov izpod peres slovenskih avtorjev (Mali, Borstner, Ule, Rutar itd.), ki obravnavajo Popperjevo delo. Toda ne morete si misliti, kako majhen sem se zares počutil, ko mi je italijanski kolega Bottone v recenziji poslal precej obsežen – nedosegljivo dolg za naše razmere – spisek monografij in daljših razprav o Popperju ter jih opremil z besedami, da je v Italiji zanimanje za Popperja ves čas precej ohromljeno.

Toda pravi razlog, zakaj sem se v prvi vrsti odločil pripraviti številko, posvečeno delu Karla Popperja, nima z vsem tem nič opraviti. Pravi razlog je nekje drugje. Pravi povod za to številko je akutno stanje v sodobni slovenski družboslovni znanosti, ki čofota praktično brez vsakršnega resnejšega notranjega dialoga in ki se, na škodo prav vseh, vse bolj obrača k veliki sestri čez lužo. Razmere, ki so to narekemale, pa so seveda vsem kristalno jasne.

Zdi se mi, da je v tem smislu osnovna ideja kar dobro uspela, kajti avtorji so brez velikih besed pokazali, kako preprosto je stkati podlago za živahen notranji dialog in kako tudi nedogmatsko dopustiti razpravo o lastnih teorijah. Želel sem tudi, da bi ta številka ponudila neko oprijemljivo primerjavo z akademskimi krogi iz držav blizu nas, kjer se ubadajo s podobnimi problemi, in kolikor mi to ni uspelo doseči z zasedbo osrednjih razpravljalcev, sem skušal nadoknaditi vsaj v sklopu recenzij. Žal mi je, da spričo "slabih linij" ni uspela naveza s predstavnikoma črnega kontinenta in južnoameriške celine, toda morda bo priložnost za to še kdaj drugič.

Čas, v katerega vstopamo s posebno številko o filozofiji Karla Popperja, se zdi izjemno ugoden. Po eni strani je od smrti tega velikega filozofa minilo že kar nekaj časa, tako da se pri tematizacijah njegove intelektualne zapuščine ni potrebno obremenjevati s površnimi predstavitvami njegovega dela v smislu nekroloških zapisov, tipa in memoriam. Po drugi strani pa tudi "odpiranje" naše družbe traja že toliko časa, da na Popperjeve ideje o tem, ki sicer izvirajo iz njegove socialne filozofije, ne pade senca neznanstvenega mesijanstva, ki jih preganja drugod po Vzhodni Evropi. Ravno tako je pomembno, da se na svojevrsten način vključujemo tudi v sodobne mednarodne tokove, kjer njegova filozofija še vedno sproža tehtne razprave. Morda je res, kot v svojem članku piše Darko Polšek, da na Zahodu Popper ni več popularen. Toda zato se lahko avtorji v večjih filozofskih središčih s toliko večjo resnostjo lotevajo proučevanja njegovega opusa. In v zadnjem času je tudi mogoče zaznati vse močnejši val reaktualiziranja nekaterih tem iz njegovega opusa; in če se na njem popeljemo tudi tu, ni to prav nič slabega.

Kot je ob podobnih priložnostih običajno v navadi, bi sedaj moral na kratko povzeti vsebino posameznih člankov – toda tega ne bom storil. Prvič jih je preveč, da bi se lahko izognil monotonosti, in s tem dolgočasnosti tega uvoda. In drugič – o tem se ni težko prepričati – avtorji so dali od sebe več od vseh pričakovanj in članki so preprosto predobri, da bi jih smel onečastiti z uvodno reklamo. Zato morda le beseda o strukturi kazala in nekaterih drugih idejah, ki na tej površinski ravni prežemajo številko.

Vsebinsko ločujejo trije sklopi. Smiselno jih je bilo napraviti, ker vendarle oblikujejo miniforume za natančnejše soočanje. Vsebinsko se delitev veže na predlog Roberte Corvi (1997), ki je Popperjev opus razdelila na politične, epistemološke in – v pomanjkanju boljše rešitve – "metafizične" teme. No, "metafizika" je v tem primeru ime za obrat v evolucionizem, zato v tem zadnjem sklopu najdete problematizacije Popperjevih nekoliko sodobnejših idej. Vsakega od sklopov uvaja prevod Popperjevega izvirnega besedila, od katerih so bila vsa izbrana tako, da čimbolje ponujajo osnovo za kritično razpravo avtorskih besedil v nadaljevanju sklopa. Poudariti moram, da je poanta dveh prevodov iz Popperjevega

obsežnega dela "Postscript to The Logic of Scientific Discovery" predvsem ta, da se pozornost usmeri tudi na to premalo upoštevano trilogijo. Precej napora pa je bilo vloženega tudi v to, da se nekatere pomembnejše niti razprave iz osrednjega dela smiselno nadaljujejo in zaključijo tudi v sklepnem delu, namenjenem recenzijam. Za konec bi se rad zahvalil vsem avtorjem, ki so pripravili svoje prispevke za to številko.

I would gratefully like to acknowledge the help, concern and readiness of all non-Slovenian contributors to this issue. They have shown noble patience and chivalrous devotion. They were both inspiring and enjoyable to work with. Most of all, I would like to thank Mrs. Mew for her sincere encouragement and for her good-hearted permission to publish some of Sir Popper's writings and photographic material.

Andrej Pinter

LITERATURA:

CORVI, ROBERTA (1997): *An Introduction to the Thought of Karl Popper*. London and New York: Routledge.

JARVIE, IAN IN JEREMY SHEARMUR (1996): "Introduction", *Philosophy of the Social Sciences*, 26, 4.

POPPER, KARL RAIMUND (1974): "Die Logik des Sozialwissenschaften", v: Heinz Maus und Friedrich Fürstenberg (hrsg.): *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie*. 3. Auflage. Darmstadt und Neuwied: Herman Luchterhand Verlag.

POPPER, KARL RAIMUND in JOHN C. ECCLES (1986): *The Self and Its Brain: An Argument for Interactionism*. London: Routledge.

POPPER, KARL RAIMUND (1992): *Unended Quest: An Intellectual Autobiography*. London: Routledge.

POPPER, KARL RAIMUND (1994c): *The Myth of the Framework. In defence of science and rationality*. London: Routledge.